

КОНТАМІНАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

канд. філол. наук Рись Л. Ф.,
канд. філол. наук Белих О. М.

Україна, м. Луцьк, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Abstract. The article discusses blending as a little-investigated type of word formation in the modern German. In the paper blending is defined as a special type of word formation, as a process of intentional creation of a new word by joining parts of two or more words after clipping and/or where there is some form of phonemic overlap of the constituents. Blending is distinguished from other types of word formation such as composition and abbreviation. The basic word formation models of blends in the modern German are described; the structural characteristics of German blends are defined taking into consideration clipping and phonemic overlap in the process of combining lexemes to form a new word. Analysed type of word formation evidences that the described models of blends are productive word formation processes in the modern German language.

Keywords: blending, blend, clipping, overlap, word formation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Незмінним залишається інтерес дослідників до процесів творення нових слів протягом усього розвитку лінгвістичної думки. Новоутворення не лише дають найменування тим змінам, котрі відбуваються у суспільно-політичній, економічній, науковій, побутовій та інших сферах життя людства, але й відображають еволюційні процеси самої мови, тенденції її розвитку. Саме тому словотвір сформувався в окремий розділ мовознавства, який досліджує словотворчі закони і явища, основні словотвірні типи та словотворчі моделі, за аналогією з якими утворюються нові слова. Однак увага дослідників зосереджена в основному на типових моделях, які характеризуються продуктивністю та високою частотністю застосування. Пошук чогось нового та оригінального призводить до застосування незвичних словотворчих засобів, які перебувають на периферії словотворчого інвентарю. Тому інтерес дослідників спрямований сьогодні і на такі маргінальні та відносно не так широко розповсюджені явища, як, наприклад, контамінацію, – особливий спосіб словотворення на основі поєднання двох усічених слів, який зазвичай розглядається як підвид чи особливі випадки словоскладання або скорочення слів.

Аналіз досліджень проблеми. У мовознавстві до цих пір контамінація не викликала значного інтересу науковців, вважалася периферійним явищем, оскільки кількість узуальних утворень є досить незначною, натомість відзначається продуктивність контамінації у процесі утворення okazionalizmів. Недостатньо дослідженими залишаються як форма, так і семантика контамінованих утворень, не зважаючи на той факт, що першу згадку про цей спосіб творення слів зустрічаємо ще у німецького молодогограматика Г. Пауля наприкінці XIX ст. Видатний науковець уперше використав термін «контамінація» та розглядав її як «процес творення нової форми через злиття двох синонімічних чи споріднених форм вираження думки, що виникають у свідомості одночасно так, що жодна з них не реалізується в чистому вигляді, а замість такого виникає нова форма, у якій елементи однієї форми змішуються з елементами другої» [2, с. 191]. Таке широке розуміння контамінації властиве і для мовознавців XX століття, адже у наукових працях із словотвору лише згадувалося про контамінацію, або вона взагалі не розглядалася як вид словотворення. Окрім нечіткої дефініції не існує єдності в термінології та в питанні, якого статусу надати контамінації як виду словотворення. Перші ґрунтовні дослідження контамінації в німецькій мові зустрічаємо на початку XXI століття, які представлені працями Г. Ельсен, Е. Доналіс, Г. У. Шміда та дисертаційним дослідженням К. Фрідріх. В українському мовознавстві на даний момент відсутнє комплексне дослідження цього способу словотворення, окремі статті, присвячені його дослідженню, посилаються в основному на матеріал англійської мови, де цей вид словотворення набув широкого розповсюдження, і поширення якого в інших мовах дослідники пов'язують із запозиченнями із англійської мови (мотель, смог). Продуктивність словотвірних моделей, які базуються на схрещенні двох чи більше слів, зростає, що й зумовлює актуальність цього дослідження. Окрім того, актуальність запропонованої теми зумовлена постійним інтересом наукового загалу до проблем неології та незузального словотворення.

Мета і завдання статті. Мета дослідження полягає в аналізі закономірностей лексичної контамінації як особливого способу словотворення у сучасній німецькій мові. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: виявити характерні ознаки контамінатів, розмежувати лексичну контамінацію, словоскладання та скорочення слів, розглянути словотвірні та структурні характеристики контамінатів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Про відсутність єдиного підходу до вивчення контамінації свідчить насамперед велика кількість назв, котрі використовуються для позначення самого процесу утворення нового слова за допомогою злиття і одночасного усічення двох (інколи більше) слів та його результату (контамінованого утворення). Так, німецька дослідниця К. Фрідріх зазначає, що для опису контамінованих утворень у німецькій мові застосовуються такі терміни: «(Wort-)Kontamination, Port(e)manteau-Wort або Portmanteau-Bildung, Amalgam або Amalgamierung(sform), Wortkreuzung або Kreuzungswort, Wortverschmelzung, Zusammenziehung, (haplologische) Wortzusammenziehung, haplologische (Wort-)Zusammensetzung, Kontraktion, Wortmischung, Wortvermischung, Mischwort, Kofferwort, Kombi-Wort, Wortverschränkung, Klappwort, Kapselwort, Koppelwort, Schachtelwort, Teleskopwort, Tandemwort, Wortgebilde, Kontaminat та Blending» [8, с. 20-21]. В українській та російській лінгвістиці послуговуються такими термінами, як телескопізми, контамінації, вставки, слова-злитки, слова-спайки, слова-амальгами. Відповідно спосіб словотворення на основі схрещення двох мовних одиниць теж називають по-різному: злиття, стягнення, вставний словотвір, замісний (субститутивний) словотвір гібридизація, телескопія, телескопічний словотвір, міжслівне накладання, контамінація і т. ін. Термін «слово-портмоне» був вперше використаним для позначення авторських слів, введених Льюїсом Керроллом в книгах «Аліса в країні чудес» і «Аліса в Задзеркаллі», в яких два значення були «спаковані» в одне слово. При цьому йдеться про свідоме переплетення двох слів. Аналогічно цьому терміну в німецькій мові застосовується термін «слово-валіза» (Kofferwort). Застосування таких метафоричних термінів можна пояснити передусім незвичним способом утворення контамінованих лексичних одиниць, адже саме «проникнення» одного слова в інше є значимим, свідчить про тісну взаємодію понять, позначених складниками контамінованого утворення. Ми ж надаємо перевагу традиційним для німецького мовознавства термінам «контамінація» та «контамінат».

У вітчизняному мовознавстві контамінацію розглядають зазвичай як «схрещення двох мовних одиниць, які, перебуваючи в парадигматичних і рідше синтагматичних відношеннях між собою, одночасно спливають у свідомості мовця при потребі позначення певного поняття чи ситуації і внаслідок цього переплітаються або тісно поєднуються в межах однієї новоутвореної одиниці» [4, с. 269.]. Таке трактування контамінації не відображає способу творення контаміната, і тому окремі науковці, розглядаючи контамінацію як взаємодію, об'єднання номінативних одиниць, розуміють її як спосіб творення композитів, аббревіатур, телескопізмів, а також фразеологізмів [3, с. 251]. Відповідно розрізняють лексичну контамінацію (схрещування двох лексичних одиниць) та фразеологічну контамінацію (схрещування в одному виразі двох або кількох фразеологічних одиниць).

В українському мовознавстві розумінню контамінації як способу утворення нових лексем із усічених основ більше відповідає термін «телескопічний словотвір», який українська дослідниця О. Селіванова трактує як «особливий тип компресивного словоскладання або аббревіації шляхом поєднання (контамінації) двох слів, що перебувають у сурядному зв'язку: початкової частини першого слова і кінцевої другого (слова мовби вставляються одне в одне подібно телескопу)» [3, с. 603]. Дослідниця не враховує різних можливостей усічення слів у процесі їхнього злиття, а також наголошує на сурядному зв'язку між компонентами, який дійсно превалює у більшості українських (біотика = біологія + кібернетика), англійських (brunch = breakfast + lunch) та німецьких контамінованих утвореннях (Verschlimmbesserung = Verschlimmerung + Verbesserung). Однак, аналізуючи контаміновані лексеми в німецькій мові, констатуємо наявність і підрядного зв'язку між усіченими лексичними одиницями, наприклад: Teuro = teuer + Euro. Окрім того, в німецькій мові спостерігаємо утворення лексичних одиниць не лише шляхом поєднання двох усічених лексем (Datei = Daten + Kartei), а й за допомогою поєднання однієї незміненої основи слова та однієї усіченої основи, наприклад: Medizyniker = Mediziner + Zyniker.

Багато вчених не визнають контамінацію окремим способом словотворення та дискутують щодо приналежності цього виду творення нових слів певному способу словотворення (словоскладанню чи аббревіації). Так, Г. Фріке та Р. Цюмнер розглядають контаміновані лексичні одиниці як композити, утворені щонайменше з двох слів, які

морфологічно накладаються одне на інше [7, с. 31]. І дійсно, контаміанти мають багато спільного з композитами: вони утворені від двох повнозначних слів, які поєднані сурядним чи підрядним зв'язком між собою, та позначають певне складне поняття, ознаки якого вербалізуються компонентами контамінату. Як особливий випадок ектоцентричних композитів розглядає контаміновані утворення і російська дослідниця Н. М. Нагамова [1]. Однак, під час словоскладання, слова чи основи (у дієсловах) зберігаються у новоутвореному складному слові повністю, більше того, у композитах часто з'являється зв'язний елемент (*Verkehrszeichen, Heldentat, Freundeskreis, Urkundenfälschung, Kindergeld, Schmerzensgeld*). У контамінованих лексичних одиницях принаймні одна з основ є усіченою незалежно від морфологічної будови слова, тому часто зрозуміти контаміноване утворення можна лише в контексті, який містить пояснення чи посилання на повні лексичні одиниці, які слугували компонентами контаміната, наприклад: *Eine Tomoffel (auch Tomtoffel) ist eine somatische Hybride (Mischung) aus Tomate und Kartoffel* (de.wikipedia.org); *Das Ergebnis wäre kein Mammut, sondern ein haariger Elefant, ein Mischwesen, ein Mammufant* (tagesspiegel.de, 19.04.2014).

Спосіб творення окремих лексичних одиниць важко визначити, так, іменник *Erdbirne* можна розглядати як композит, утворений від іменників *Erde* та *Birne*, або ж як контамінат, утворений від двох інших позначень картоплі в німецьких діалектах *Erdapfel* та *Grundbirne*. У цьому композиті немає усічених морфем, натомість в результаті схрещення двох композитів у складі нового слова залишилися складники композитів, котрі є повнозначними морфемами. Однак є складні слова, які однозначно можна класифікувати як контаміанти, утворені від композитів. Вони мають спільний компонент: або ціле слово (*Ehrgeizhals* від *Ehrgeiz* та *Geizhals*), або спільну частину морфеми у обох складниках (*Kompromissgeburt* від *Kompromiss* та *Missgeburt*; *Berlinienbus* від *Berlin* та *Linienbus*). Такі утворення Г. Бусман класифікує як гаплогічні зрощення (haplogische Zusammenziehungen) [5, с. 367].

Спільні ознаки спостерігаємо також між абрєвіатурами та контаміантами, адже під час утворення похідних слів способом абрєвіації та способом контамінації відбувається об'єднання кількох скорочених основ. Основна відмінність полягає у тому, що кожне скорочене слово має відповідну синонімічну повну форму: *Lok* для *Lokomotive*, *Schupo* для *Schutzpolizei*. Результатом процесу контамінації є похідне слово, яке позначає новий денотат, значення якого не дорівнює сумі значень його компонентів. Багато торгових марок, утворених складанням усічених основ, відносимо тому до контамінатів, хоча в основі їхнього творення лежить саме процес скорочення слів, наприклад: відома швейцарська марка шоколаду *Milka* утворена від *Milch* та *Kakao*; назва фірми, виробника дахових вікон *Velux* утворена від *Ventilation* та латинського слова *Lux* (світло).

У багатьох випадках простежуємо, що вихідні слова там переплітаються між собою, де існує співпадіння одного чи декількох звуків, тобто має місце гаплогія (злиття двох однакових чи подібних складів), наприклад: *Kurlaub* від *Kur* та *Urlaub*, які мають ідентичний елемент *ur*; *Ostalgie* від *Ost(deutschland)* та *Nostalgie* зі спільним компонентом *ost*.

Сегменти вихідних слів, що входять до складу контамінації, не є морфемами з точки зору граматики, однак вони повинні бути достатньо значущими, щоб розпізнати вихідні лексеми, а інколи можуть співпадати з ними, як от *Tennistainment* від *Tennis* та *Entertainment*, в окремих випадках обидва компоненти у результаті гаплогії (накладання морфем) присутні у контамінаті: *Netiquette* від англ. *net* (скорочено для Internet) та англ. *Etiquette*. Інколи ці сегменти слів вказують на початкові лексеми на основі омофонії (фонетичної схожості) морфем чи їхніх частин, наприклад: передзаголовок статті про вечірку випускників має назву *Abi-Tour* (spiegel.de, 3.08.2007), що співзвучне з *Abitur* – випускний екзамен.

Не зважаючи на те, що контаміновані утворення дійсно є унікальною можливістю проявити неординарну творчу уяву та виразити складне поняття одним словом, їх не можна розглядати як лише поодинокі оказіональні авторські витвори. Свідченням того, що контамінація розвивається в окремий спосіб словотворення є, на нашу думку, той факт, що багато подій та новинок у сучасному світі отримують назви, утворені способом контамінації. Наприклад, широко обговорюваний у пресі можливий вихід Греції із Євросоюзу отримав назву *Grexit* від *Griechenland*, або ж англійською *Greece*, та англійського *exit* (вихід). Відповідно про вихід Великобританії з ЄС говорять як про *Brexit* (від *Britain* та *exit*), при чому слово у такій формі функціонує в багатьох мовах: англійській, німецькій та навіть українській журналісти говорять про «брекзит». Оскільки ж йдеться про вихід з Євросоюзу, можливе і таке трактування походження цієї назви: *Br-e-xit* від *Britain*, *EU* та *exit*. Для інших країн, у яких

говорять про можливість виходу з ЄС, уже, як зазначено у вікіпедії, теж утворені аналогічні поняття: для Фінляндії *Fixit*, для Франції *Frexit* та для Нідерландів – *Nexit* (de.wikipedia.org).

Зростає кількість слів, утворених за аналогією до вже існуючих контамінітів, як наприклад: *Westalgie, Ostalgie; Femitainment, Histotainment, Politainment, Edutainment, Tennistainment, Infotainment; Chatiquette, Netiquette; Abitour, Literatour; Tourminator, Sparminator* та інші.

Щодо способу утворення контамінованих лексем, то спостерігаємо різні варіанти їхньої структури, але обов'язково хоча б одна із лексем, котра входить до складу контамінації, є усіченою. Німецька дослідниця Е. Доналіс розглядає два основні різновиди контамінітів: утворення контамінованих лексем від двох вихідних слів із довільним усіченням морфем та утворення контамінітів за допомогою накладання певної однакової послідовності літер чи звуків [6, с. 22]. Проаналізувавши детальніше можливі структурні варіанти в межах цих основних двох типів, можна, зокрема, виокремити такі:

I. Без гаплогічного накладання сегментів вихідних слів:

1) зазвичай до складу контамінованої лексичної одиниці входить скорочений в кінці слова лівий складник та скорочений на початку правий: *Meteotainer* (від *Meteorologe* та *Entertainer*); *Mechatronik* (від *Mechanik* та *Elektronik*), *jein* (від *ja* та *nein*);

2) основа першого складника поєднується з усіченою основою другого складника: *Hirnformatik* (від *Hirn* та *Informatik*), *Tourminator* від *Tour* та *Terminator*;

3) усічена основа першого складника поєднується із основою другого складника: *Erdowahn* від *Erdogan* та *Wahn*.

II. З гаплогічним накладанням спільного за звучанням чи написанням сегмента вихідних основ слів, який при поєднанні лексем використовується лише раз, при цьому це може бути: лише одна літера: *Dramödie* (від *Drama* та *Komödie*), *Jeggings* від *Jeans* та *Leggings*; склад чи буквсполучення: *Twitteratur* від *Twitter* та *Literatur*; ціле слово: *Literatour* від *Literatur* та *Tour*. У таких випадках теж можливі варіанти:

1) накладання основ обох складників із омонімічним кінцем першого та початком другого складника: *Neuropa* (від *neu* та *Europa*), *Trumputin* (від *Trump* та *Putin*), *Leinwanderung* (від *Leinwand* та *Wanderung*);

2) накладання однієї чи кількох кінцевих букв / звуків основи першого складника та омонімічного початку усіченої основи другого складника: *Wortistik* (від *Wort* та *Statistik*), *Pechnik* (від *Pech* та *Technik*);

3) накладання однієї чи кількох букв / звуків усіченої частини першого складника та початку основи другого складника: *Denglisch* (від *Deutsch* та *Englisch*);

4) накладання однієї чи кількох букв / звуків усіченої частини першого складника та омонімічного початку усіченої основи другого складника: *Demokratur* (від *Demokratie* та *Diktatur*);

5) накладання основи першого складника із схожим за звучанням початком другого складника: *Nahrungsmittel* (від *Narr* та *Nahrungsmittel*), *Cleanik* (від *clean* та *Klinik*);

6) накладання кінцевої частини основи першого складника із схожим за звучанням другим складником: *Abitour* (від *Abitur* та *Tour*), *Millionarr* (від *Millionär* та *Narr*).

Варто відзначити великий вплив англійської мови на поширення контамінації, як нового способу утворення лексичних одиниць. Багато контамінованих лексем функціонує в обох мовах (деякі з контамінітів стали інтернаціональними словами, як наприклад: «смог», «мотель», неологізм «брекзит»). Такі контамінації можна вважати в німецькій мові запозиченнями, як от *Podcast* (від *iPod* та *broadcast*), та ін. Однак, у зв'язку із великою кількістю англіцизмів у німецькій мові та міжнародним значенням англійської, більшість людей (не лише мовознавців) здатні розпізнати спосіб творення таких лексем як поєднання кількох усічених основ, відповідно їх можна розглядати і як контаміновані лексичні одиниці. Окремі контамінації англійської мови увійшли до німецької із частковим перекладом усічених основ, тобто використанням німецькомовного варіанту цих основ, наприклад: англ. *mechatronics* функціонує в німецькій мові як *Mechatronik*, англ. *Dramedy* – нім. *Dramödie*. А окупаційний Барак Обама під час його передвиборчої кампанії 2012 року *Romnesia* (від імені його опонента *Romney* та *amnesia*) був переданий німецькими журналістами як *Romnesie* (була використана усічена основа німецькомовного другого складника *Amnesie*) (spiegel.de, 20.10.2012). Існують контамінації, у яких один із компонентів залишається англійським, для іншого ж використовують німецький еквівалент, наприклад: англ. *slimnastics* (від *slim* та *gymnastics*) має у німецькій мові відповідник *Slimnastik* (від *slim* та *Gymnastik*). Однак, велика кількість запозичень з англійської є загальною характеристикою сучасного стану розвитку німецької мови, про що говорять і контамінації *Denglisch* та *Engleutsch*. Утворення ж

контамінатів відбувається не лише за аналогією до англійських контамінованих лексем, тому існування та розвиток контамінації як особливого способу словотворення в німецькій мові не підлягає сумнівам.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз явища лексичної контамінації дозволив класифікувати контамінацію як особливий спосіб утворення нових слів способом злиття двох усічених основ з метою номінації нового явища чи предмета, виявив спільні та відмінні риси контамінатів та складних і складноскорочених слів.

Як бачимо, контаміновані утворення можуть мати різну будову, під якою ми розуміємо наявність та спосіб поєднання усічених чи повних вихідних лексем у складі контаміната. Виходячи із виділених нами варіантів, можна сказати, що контамінати в німецькій мові утворюються способом поєднання двох (інколи і більше) основ, одна з яких обов'язково є усіченою, з накладанням спільного сегмента вихідних лексем, або ж без нього.

Предметом подальшого дослідження буде вияв семантичних характеристик контамінованих утворень, їхніх прагматичних та стилістичних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нагамова Наталья Викторовна Экзоцентрическое словосложение в немецкой обиходно-разговорной речи процессов : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 [Электронный ресурс] / Н. В. Нагамова; [Пятигорский гос. лингв. ун-т]. – Белгород, 2010. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/ekzotsentricheskoe-slovoslozhenie-v-nemetskoj-obihodno-razgovornoj-rechi>
2. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М.: Изд. иностр. литературы, 1960. – 500 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблик. – 2-е вид. – К. : В-во „Укр. енциклопедія“ ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
5. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft / Hadumod Bußmann. – 2. überarb. Auflage. – Stuttgart : Alfred Kröner Verlag. – 1990. – 885 S.
6. Donalies E. Wortbildungspflege. Folge 2 : Den Mammufanten aus dem Ei pellen / Elke Donalies // Sprachreport. – 2000. – №16. – Heft 3. – S. 22.
7. Fricke H. Einübung in die Literaturwissenschaft: Parodieren geht über Studieren / Harald Fricke, Rüdiger Zymner. – Stuttgart : UTB, – 2007. – 296 S.
8. Friedrich C. Kontamination – Zur Form und Funktion eines Wortbildungstyps im Deutschen : Inaugural-Dissertation in der Philosophischen Fakultät und Fachbereich Theologie der Friedrich-Alexander-Universität / Cornelia Friedrich. – Erlangen-Nürnberg, 2008. – 540 S.